

Superdiversiteit en burgerschap: De Gentse Lente als verbindende culturele praktijk

Mehdi Maréchal

"De Gentse Lente is een burgerschapsbeweging uit het Gentse middenveld die het denken en handelen over diversiteit grondig wil vernieuwen". Deze stelling uit de statuten van de beweging lijkt een goed begin van dit artikel, want ze roept meteen veel vragen op "wat is er dan wel mis met onze huidige benadering van diversiteit? Waarom moeten we die vernieuwen en hoe? Wat heeft cultuur daar mee te maken?"

In dit artikel zouden we dus eerst kort willen ingaan op de evolutie die onze samenleving de afgelopen decenia doorgemaakt heeft om te kaderen vanuit welke visie de Gentse Lente ontstaan is; om vervolgens tot de werkwijze van de Gentse Lente te komen en de praktijken die de beweging ontwikkelt.

Superdiversiteit: het einde van het categoriaal denken

Als we onze stad de dag van vandaag vergelijken met 50 jaar geleden kunnen we er niet meer omheen: de samenstelling van de bevolking is sterk veranderd. Verschillende migratiestromen hebben de afgelopen decenia ervoor gezorgd dat zowel qua etnisch-culturele origine, godsdienst, taal etc., de diversiteit in onze de steden enorm is toegenomen. Hierdoor is de demografische en sociologische samenstelling van de bevolking in zowat alle grote urbane gebieden in het Westen bijzonder complex geworden. Immigratie is nu een proces dat talloze landen van herkomst telt en al evenveel motieven: van asiel tot tijdelijke tewerkstelling, zoals bij Oost-Europese bouwvakkers of Eurocraten in Brussel. Migranten zijn de dag van vandaag veel mobieler geworden en leven veel meer in netwerken dan in traditioneel gedefinieerde gemeenschappen. Dit is ook veel makkelijker dankzij de nieuwe technologieën: mobiele telefonie, internet, sociale media etc. waardoor ze overal ter wereld in quasi permanent contact kunnen blijven met hun familie en netwerk. Dat betekent ook dat ze voor hun sociaal leven veel minder dan vroeger aangewezen zijn op etnische gemeenschappen of etnische buurten want hun sociaal leven kan zich in de virtuele wereld afspelen. Naast die nieuwe migratiestromen zijn er bovendien ook steeds meer mensen van een tweede en derde generatie met een migratieachtergrond, die hier zijn opgegroeid en wiens referentiekaders veel heterogener en gelaagder geworden zijn dan

die van hun ouders. Ze noemen Mohamed Vandenbroucke, spreken berbers en West-Vlaams, wonen in Gent, luisteren naar Flip Kowlier, volgen koranlessen en zijn fan van de buffalo's. Hybriditeit en vermenging zijn in onze samenleving dus eerder regel dan uitzondering geworden. Hierdoor is men de laatste tijd gaan spreken van een nieuwe term: superdiversiteit. Concreet houdt deze term in dat de diversiteit binnen de diversiteit zodanig groot geworden is dat het niet langer mogelijk is om mensen in stabiel gedefinieerde categorieën onder te brengen. De grote categorieën van weleer - autochtonen en allochtonen - zijn vervangen door een hele reeks andere, kleinere categorieën die met elkaar verweven zijn en elkaar overlappen. Is Mohamed Vandenbroucke Marokkaan, Berber, West-Vlaming of Gentenaar? Moeten we ons die vraag nog stellen?

Het integratie- en inburgeringsbeleid: een verouderd denk en handelingspatroon uit ver vervlogen tijden?

Gezien deze realiteit kunnen we ons in de eerste plaats de vraag stellen of de klassieke 'integratiepolitiek' nog wel zin heeft. Steden zoals Brussel en Antwerpen zijn goed op weg om "majority minority cities" te worden, waar er dus geen meerderheid en minderheden meer zijn. Wie moet zich dan nog integreren aan wie? De vraag lijkt irrelevant te worden. *In de superdiverse samenleving is iedereen een nieuwkomer*, zei Mechels burgemeester Bart Somers. Dus eigenlijk moeten we ons allemaal aanpassen aan elkaar en aan de nieuwe realiteit. De klassieke integratie- en inburgeringspolitiek is op dat vlak volledig verouderd en heeft bijna uitsluitend aandacht voor de nieuwkomers : de ontvangende samenleving blijft de norm bepalen waaraan "anderen" zich moesten aanpassen om er deel van uit te mogen maken. Dit terwijl integratie in de letterlijke betekenis van het woord staat voor een wederzijdse relatie tussen twee gelijke partners. In theorie is het een proces van wederkerigheid, in de praktijk is het vooral de ontvangende samenleving die normen oplegt en, laat ons eerlijk zijn, weinig bereidheid toont om haar eigen structuren in vraag te stellen of aan te passen. Dat is trouwens één van de redenen waarom ik voorstander ben van het invoeren van inburgeringsklassen voor Vlamingen, want het integratieprobleem situeert zich ook daar. Hoezeer zijn zij wel aangepast aan de nieuwe realiteit?

Wat willen we hier nu mee aantonen? Wel, dat ondanks de sterk veranderde samenstelling van onze bevolking, we nog steeds

vasthouden aan concepten en categoriën die de lading niet meer dekken: autochtoon/allochtoon, meerderheid/minderheid, Vlaming/Marokkaan, wij/zij, ...

Zoals prof. Jan Blommaert treffend schreef: "*Wanneer er snelle veranderingen in de samenleving optreden, dan duurt het een tijdje vooraleer ons denken, spreken en handelen daaraan aangepast zijn. In die tussenfase gaan we de nieuwe realiteiten te lijf met denkkaders en interpretaties die een oudere orde weergeven en maken we tragische fouten.*"

1,1 miljoen Vlamingen heeft een migratieachtergrond en één op drie kinderen jonger dan vijf hebben diverse roots. In Vlaanderen wonen bovendien meer dan 170 verschillende nationaliteiten. Immigratie is nu een proces dat talloze landen van herkomst telt en al evenveel motieven. Identiteiten worden gelaagder en meervoudiger, meertaligheid neemt toe, monoculturele eilandjes ontvolken en netwerken zijn belangrijker dan traditioneel gedefinieerde gemeenschappen. De meerderheid is steeds met minder, de minderheden steeds met meer. Heeft het dan nog zin om minderheden als dusdanig te benoemen? Heeft het dan nog zin om te praten over integratie? Het beleid hinkt achterop en ons discours evenzeer.

Nood aan een nieuwe benadering van diversiteit

Vlaanderen is toe aan een nieuwe benadering van culturele diversiteit. De huidige benadering zit immers te veel gevangen in het categoriaal denken: te veel wij/zij. Deze aanpak heeft zich vandaag ergens vastgereden in een exclusieve integratielogica: samenleven is voorwaardelijk en aanpassen vooral onvermijdelijk. Die logica is ervoor gaan zorgen dat we vandaag mensen te veel reduceren tot hun culturele afkomst, en nog recenter: tot hun religie. Dialoog voorbij die verschillen wordt steeds moeilijker. In onze samenleving – waarin superdiversiteit de norm is en waar tweede, derde en vierde generaties mensen met een migratieachtergrond legio zijn – is deze benadering niet langer houdbaar. Er is geen wij/zij meer, alleen die superdiversiteit.

We moeten dus op zoek naar een nieuwe benadering. Een benadering die minder exclusief en categoriaal is. We moeten evolueren naar een nieuw en inclusief burgerschapsmodel, naar

nieuwe vormen van culturele expressie. Hoe doen we dit? Er wordt momenteel zeer interessant onderzoek hiernaar verricht door DIEGEM, een onderzoeksgroep bestaande uit academici uit de UA, UGent en de KUL en hun hypotheses zijn een waardevol vertrekpunt. Ik citeer hier even prof. Stijn Oosterlynck van de UA:

"In een maatschappelijke context waar gedeelde waarden en normen, zeker in multiculturele en sociaal sterk ongelijke steden, geen evidente startpositie zijn en een nieuwsgierigheid in de ander (in culturele zin) dikwijls geen verworvenheid is, biedt het ruimtelijk register van plaats een aanknopingspunt om solidariteit en burgerschap te herdenken."

Dit is dus een oproep om niet langer te vertrekken uit vooropgestelde modellen maar te vertrekken vanuit de praktijk van het samen leven en handelen op een bepaalde plaats. Het is een oproep om in te zetten op mensen die de stad maken op basis van de plaatsen en praktijken die ze met elkaar delen. Of zoals de theoretische hypothese van het DIEGEM-onderzoek luidt: *"Burgerschapsprijken in de context van (gedwongen) nabijheid in het dagelijkse leven vormen belangrijke momenten van sociaal leren. Daar worden nieuwe en innovatieve manieren ontwikkeld om grensoverschrijdende solidariteit in diverse samenlevingen te voeden."*

De Gentse Lente als verbindende praktijk

De Gentse Lente als beweging is ontstaan vanuit dezelfde visie en vertaalt de vraag: "hoe kunnen we samen zoeken naar een nieuw en inclusief samenlevingsmodel" naar een concrete praktijk. Met een cultureel programma wordt een sociaal statement gemaakt. De ambitie van de Gentse Lente was (en is) om de veelheid aan culturele referentiekaders die een stad rijk is te tonen, zonder daarbij mensen te reduceren tot hun culturele achtergrond. Daarmee belichaamt de beweging die superdiversiteit. We zetten in op locaties in het centrum van de stad, op plekken die iedereen met elkaar moet delen: pleinen, straten en parken. Creatief en artistiek talent, jong en oud, krijgen een centrale rol. Dit vooral om te tonen dat de stad samen gecreëerd en beleefd wordt. Niet de culturele diversiteit, maar de solidariteit in die diversiteit wordt tijdens de Gentse Lente gevierd. De Gentse Lente trekt daarbij resoluut de culturele kaart.

De rol van de cultuursector

Zoals eerder aangetoond liegen de cijfers er niet om: één op drie kinderen jonger dan vijf heeft een migratieachtergrond. Dat onze toekomst divers is, is dus een feitelijk gegeven. Desalniettemin houden de maatschappelijke instellingen geen gelijke tred met deze evolutie. Zowel de politieke, economische, educatieve als culturele instellingen blijven opvallend wit gekleurd. De reden daarvoor is volgens ons dat ook daar de invloed van het integratiedenken en het categoriaal benaderen nog steeds voelbaar is. Ook hier worden mensen nog al te vaak gereduceerd tot hun culturele achtergrond en blijft een zelfverklaarde "meerderheid" de norm bepalen. Ook hier nog teveel wij/zij.

Dit integratiedenken en overmatig culturaliseren heeft ons denken en handelen over de cultuurparticipatie van mensen met een etnisch-cultureel diverse achtergrond in een vastgereden vertoog gebracht. De huidige antwoorden van de cultuursector zijn dan ook niet altijd de juiste of meest duurzame: de nadruk ligt nog steeds op toeleiding naar een aanbod dat "wij" blijven bepalen. Bovendien vertrekken tal van die toeleidings- of talentontwikkelingsinitiatieven nog vanuit lineaire en paternalistische denkbeelden. Nog teveel beschavingsmissies en teveel missionarissen. We zoeken nog teveel plaats voor "anderen" in het culturele veld terwijl we vooral bezig zouden moeten zijn met de gemeenschappelijke zoektocht naar een geactualiseerd kader voor culturele expressie en culturele beleving in onze superdiverse samenleving. We zoeken plaats voor "anderen" in "onze" instellingen en zijn verbaasd als "zij" niet deelnemen. Als gevolg daarvan zien we dat er zich meer en meer praktijken ontwikkelen binnen eigen verbanden en netwerken, parallel aan deze instellingen. In dit struikgewas ontwikkelen zich nieuwe boeiende praktijken die een waaier aan culturele referentiekaders en expressievormen omarmen.

Informele netwerken en autonome ontwikkeling

Tallose evenementen die zich binnen deze informele netwerken voordoen tonen aan dat de cultuurparticipatie van wat we etnisch-culturele minderheden noemen een feit is. Het gaat dus niet meer op om te denken dat we 'anderen' cultureel kapitaal moeten bijbrengen alvorens ze kunnen doorstromen naar 'onze' cultuursector. Het is net het uitblijven van (h)erkenning voor deze culturele praktijken die er

voor zorgt dat participatie een verhaal van ongelijke partners blijft en dat het denken in culturele tegenstellingen verder wordt versterkt: "hun" cultuur - "onze cultuur". Ja, de cultuursector is nog te wit, maar dat is niet omdat er geen gekleurde artiesten zijn. Ze zijn er en ze zijn met veel, alleen vaak onder de radar. De nood is dus niet zozeer één van opleiding en begeleiding maar wel van erkenning. Niet zozeer van toeleiding maar wel van verbinding.

Wat we moeten doen is dringend ruimte maken voor meer autonome emancipatieprocessen. Dat zijn processen die van onderuit ontstaan, vanuit een gedeelde en wervende ambitie om er samen op vooruit te gaan. We zien die processen tot stand komen op plekken waar er gewerkt wordt aan concrete zaken. Op plekken waar het 'samen dingen doen' de bovenhand krijgt op het 'praten over' of het thematiseren van culturele diversiteit.

Het belang om in te zetten op de erkenning van informele netwerken en praktijken met diverse culturele referentiekaders kan dus moeilijk overschat worden. De netwerken zijn er, de creativiteit is er en de goesting ook. Wat nodig is, is de ruimte waar mensen voor zichzelf kunnen praten en zich kunnen uiten, los van labels en categorieën. In deze fysieke (en mentale) ruimtes groeien nieuwe vormen van cultuur, solidariteit en burgerschap.

We zijn ervan overtuigd dat een nieuwe benadering van culturele diversiteit begint door van onderuit te bouwen aan die nieuwe vormen van solidariteit en burgerschap. Essentieel in die zoektocht is dat het zoeken zich ent op een concrete plek – hier dus de stad – en vorm krijgt door middel van een concrete praktijk, in het samen organiseren - en dit is de praktijk van de Gentse lente.

De Gentse Lente, levenscyclus van de nieuwe Gentenaar

De Gentse Lente ontstond in 2013 vanuit de informele netwerken van diverse artiesten die zich hadden verzameld rond de *Jamila nodigt uit avonden* 'Bij de Vieze Gasten: laagdrempelige en multidisciplinaire avonden waar beginnende artiesten hun ding konden doen. Het waren voornamelijk jonge artiesten die op zoek waren naar een duurzaam verhaal en een plek om autonoom hun eigen trajecten te ontwikkelen. Velen onder hen waren het beu om in projecten opgenomen te worden omwille van hun etnische origine eerder dan om hun artistieke kwaliteiten, zodat organisaties het vakje diversiteit konden aanvinken in hun actieplan. Dikwijls werden

die projecten na afloop van hun termijn niet meer opgevolgd en waren ze weer bij af. Erger nog, in sommige gevallen was hun autonome ontwikkeling erdoor gefnuikt. Initiatieven of organisaties die zich ontwikkelen in netwerken die zich naast de reguliere circuits bevinden kennen immers dikwijls een precaire en volatiele bestaan. Telkens opnieuw moet ze middelen zoeken, nieuwe partnerschappen aangaan en vaak passen ze hun werking daarop aan. Cultuurprofessionals uit die informele netwerken 'klussen bij' in de 'reguliere' circuits om aan hun eigen verhaal te kunnen blijven werken. Dat is herkenbaar ondernemerschap en tot op zekere hoogte normaal. Echter – zo merkten we - ontstaat er heel wat frustratie wanneer er vanuit reguliere sector-organisaties identieke of soortgelijke initiatieven worden ontwikkeld die rechtstreeks autonome groeikansen van alternatieve circuits fnuiken. Er wordt gewezen op een perverse paradox: sector-organisaties trekken cultuurprofessionals uit die alternatieve circuits aan om binnen hun organisaties initiatieven te ontwikkelen die er buiten reeds bestaan. Zo blijft erkenning voor autonome ontwikkeling uit, en meer zelf: het creëert een afhankelijkheidspositie.

Vanuit de Gentse Lente willen we dus vooral inzetten op een 'omgekeerde beweging'. Alternatieve circuits moeten niet tot bij sector-organisaties gebracht worden maar omgekeerd. Sector-organisaties moeten via prospectie die alternatieve circuits in de focus brengen om vanuit erkenning en betrokkenheid samen te werken. Vanuit de Gentse Lente werken we dus vooral op het zichtbaar maken van die circuits. Om afhankelijkheidsposities te counteren moeten middenstromen tenslotte rechtstreeks toegankelijk kunnen worden voor alternatieve circuits, zonder de sectororganisatie als (noodzakelijk geachte) tussenschakel.

Via de verschillende podia en acties in de publieke ruimte wil de beweging van de Gentse Lente dus in de eerste instantie plaats maken voor de autonome ontwikkeling van diverse Gentse artiesten. Niet zozeer door hen in te schakelen in projecten maar door ruimte te maken voor hun eigen projecten, ontplooiing en versterking. In die zin is de Gentse Lente een grassroots beweging die wil werken aan een inclusieve samenleving vanuit verbindende culturele praktijken.